

פרשת אמור "הטבע והנס"

הרב יואל בן-גון

א. חגים חקלאיים וחגים היסטוריים

עיון פשוט בפרשות המועדים והרגלים שבתורה מראה, ששלושת הרגלים נזכרים בהן בשתי משמעויות שונות. מחד גיסא, יש להם משמעות טבעית-חקלאית ברורה: יום של הנפת העומר הקל בחודש האביב, חג הקציר-הביכורים החותם את שבועת השבועות, וחג האסיף "בצאת השנה".

מאידך גיסא, יש להם גם משמעות היסטורית בולטת: משמעות זו קשורה לפסח וליציאת בני ישראל ממצרים אל המדבר. זוהי מהפכה היסטורית המלווה בגאולה נסית, שאין לה כל זיקה לטבע החקלאי.

כפילות זו בולטת במיוחד בחלקה האחרון של פרשת המועדות:

"דבר אל בני ישראל לאמר בהמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הספות שבעת ימים ל-ה: ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו: שבעת ימים תקריבו אשה ל-ה' ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבתם אשה ל-ה' עצרת הוא כל מלאכת עבודה לא תעשו...
אך בהמשה עשר יום לחדש השביעי באסף את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים ביום הראשון שבתו וביום השמיני שבתו: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פתת תמרים וענף עץ עבת וערבי נחל ושמחתם לפני ה' א-ל-היכם שבעת ימים: וחתם אתו חג לה' שבעת ימים בשנה חגת עולם לדתכם בחדש השביעי תחגו אתו:
בספת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בספת: למען ידעו דלתכם כי בספות השבתתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' א-ל-היכם" (ויקרא כ"ג, ל"ד-מ"ג)

התורה מציינת כאן פעמיים את החג המתחיל "בהמשה עשר יום לחדש השביעי" ונמשך שבעה ימים. בשתי הפעמים נזכר שיש לשבות ממלאכה ביום הראשון וביום השמיני.

אולם, מבחינת תכנון של החג נראה שהתורה מדברת על שני חגים שונים לגמרי: בפעם הראשונה מדברת התורה על "חג הספות", ואילו בפעם השנייה מדברת התורה על החג הקל "באסף את תבואת הארץ", כלומר על "חג האסיף" (חג הנזכר כבר פעמיים בספר שמות, בפרק כ"ג, ט"ז ובפרק ל"ד, כ"ב). החג הראשון הוא "מקרא קדש", ואילו החג השני הוא "שבתו". ב"חג הסוכות" ישנה מצווה לשבת בסוכות, כפי שנזכר בסוף הפרשה, ואילו ב"חג האסיף" ישנה מצווה ליטול את ארבעת המינים.

חג האסיף הוא, אם כן, חג חקלאי-טבעי הקשור לארץ ישראל. גם מצוותו המיוחדת, ארבעת המינים, קשורה לטבע החקלאי של הארץ. מצנות הישיבה בסוכה, המיוחדת לחג הסוכות, היא זכר למאורע ההיסטורי של יציאת מצרים. למעשה, כך מנמק זאת הכתוב בפירוש:

"למען ידעו דלתכם כי בספות השבתתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (שם מ"ג) בתודעתנו, מדובר בחג אחד עם שתי מצוות. אולם, לפי פשוטם של כתובים מדובר בשני חגים שונים החלים במועד אחד, שלכל אחד מצווה המיוחדת לו.

התבוננות ראשונה זו, פותחת לנו פתח רחב להעמיק בכפל המשמעות של הרגלים בתורה באופן כללי:

המשמעות הטבעית של הרגלים בתורה, קשורה לטבע של ארץ ישראל ולחקלאות שלה. חגים אלו באים לידי ביטוי באביב, בקציר, באסיף, בקרבנות הביכורים שהובאו לבית המקדש מתבואת הארץ. המקדש קשור לארץ, לטבע ולחקלאות, ואינו קשור לנס או לרוחניות כמו שחושבים היום.

הרוחניות באה לידי ביטוי בתפילה. למרות שהמקדש נקרא בדברי הנבואה "בית תפלה... לקל העמים" (ישעיהו נ"ו, ז; וראו תפילת שלמה, מלכים א' ח', כ"ב-ג"ג), בכל זאת אין זה מרכז הוויתו. ברור שהעבודות העיקריות במקדש הן הקרבת קרבנות מן החי ומן הצומח והקטרת הקטורת – עבודות המבטאות את הקשר החי בין בורא הטבע לבין בוראיו. המקדש בא לקיים את הבריאה הטבעית ולגלות בה את כבוד ה' הצופה ומשגיח בכול.

לעומת זאת, המשמעות המחודשת (דהיינו, הלא טבעית) של הרגלים בתורה היא הקשורה בנס, ביציאת מצרים, בהיסטוריה המיוחדת של האומה הישראלית, אשר גרעיניה באבות, הורתה ב"פור הקץ" של מצרים ולידתה ביציאת מצרים.

יציאת מצרים היא הנס המעצב את ההיסטוריה הישראלית לדורותיה. הכניסה לארץ ישראל, לעומת זאת, היא חזרה של האומה הישראלית לטבעיות הארץ ישראלית, לאדמה, לחקלאות ולשורשים. בהם, מופיע גם הקודש והמקדש.

הנס איננו סתם שבירה של חוקי הטבע, אלא הארה של ההיסטוריה – בכך ש-ה' מתגלה בהיסטוריה באופן ששולל מן הטבע את הבלעדיות ואת הטוטליות שלו כמבטא את רצון בוראו. הבורא מתגלה בדרך זו גם כמושל בהיסטוריה, באופן שאיננו מציית בהכרח לחוקי הטבע, ובעיקר לחוקי האדם והחברה.

כך, חוקי העבדות היו "חוקים טבעיים" בחברה האנושית, והוכחה לכך אפשר לראות בתופעות העבדות והניצול שבכל חברה מודרנית, למרות כל המגבלות שבחוק. לכן, הפכה שבירת עול העבדות לסימן היכר היסטורי של יציאת מצרים לחירות עולם, בכל מובן שהוא.

ב. עם ישראל בטבעו ובגלותו

עם טבעי נולד ומתגבש בארץ מולדתו, חוגג חגים טבעיים ולאומיים, חקלאיים ופולחניים. כאשר הוא גולה מארצו או נטמע בכובשיו בתוך ארצו, הוא חדל מלהתקיים.

עם ישראל לבדו, יחידי בין כל העמים ואין דומה לו, התגבש ונולד בנס היציאה מגלות מצרים. ארץ ישראל עברו אינה סתם מולדת טבעית, אלא מסורת אבות, שאיפה ומטרה, תפילה וייעוד, כיסופים וחזון – לחבר שמים וארץ, נס וטבע, היסטוריה וחקלאות.

אם עם ישראל (חלילה) גולה מארצו או נשלט לאורך זמן בארצו או בגלותו על ידי כובשיו, עדיין הוא חי ומתקיים, שורד בדמיו, וממשיך להתפלל ליציאת מצרים מחודשת ולנס קיבוץ גלויות. מייחודו זה של עם ישראל נובע כפל המשמעות של חגי ישראל שבתורה. כפל משמעות זה מתפרש בהדרגה מספר שמות, דרך ספרי ויקרא ובמדבר, עד ספר דברים, כפי שנראה להלן.

אילו היה עם ישראל עם טבעי (דהיינו טריטוריאלי) בלבד, היו חגי הטבע קודמים לחגי הנס ההיסטורי. זאת, מפני שבטבע העולם ובטבע האמונה הדתית בבורא עולם ומנהיגו הם צריכים להיות קודמים: החקלאות והפולחן קדמו לנס ההיסטורי בזמן ובסדר הטבעי. אולם, עם ישראל איננו עם טבעי, שאילו היה כן לא היה מתקיים לאורך ימים. לכן, פותחת התורה את פרשות המועדים ביציאת מצרים של הנס ההיסטורי, ולא באביב הטבעי-החקלאי שנמצא ברקע.

אילו חגים חוגג עם ישראל בגלותו? את חגי הנס שבהיסטוריה, מעצבי האומה הישראלית לדורותיה: את פסח של יציאת מצרים, את שבועות של מתן תורה ואת סוכות של עם הנווד במדבר סיני ובמדבר העמים.

אילו חגים עם ישראל אינו יכול לחגוג בגלותו? את חגי הטבע והמקדש: את יום הנפת העומר בחדש האביב, את חג הקציר הוא יום הביכורים שבשבועות ואת חג האסיף בעלייה הגדולה לרגל (למשל זו שזוכרה בחנוכת הבית על ידי שלמה, "בִּירַח הָאֲתָנִים בְּחַג הוּא הַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי", מלכים א' ח', ב'). רק "זכר" נותר לעם בגלותו מחגי הטבע החקלאיים: ספירת העומר (שמתאפיינת בגלות במנהגי אבלות), מגילת רות שבשבעות וארבעת המינים בסוכות.

ג. חג הסוכות וחג האסיף

עיון בפרשת המועדים (ויקרא כ"ג) יבהיר יותר את המבנה שלה ואת החידוש שבה בנוגע לחג הסוכות. תחילה קובעת הפרשה את החידוש הגדול: בחמישה עשר יום לחודש השביעי חל חג

הסוכות, וזאת במסגרת "מקראי הקודש", שהם "זכר ליציאת מצרים". כך עולה מההקבלה הברורה

חג המצות — ויקרא כ"ג, ו'–ח'	חג הסוכות — ויקרא כ"ג, ל"ד–ל"ו
ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות ל-ה' שבעת ימים...	בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסוכות שבעת ימים ל-ה'.
ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם פל מלאכת עבודה לא תעשו.	ביום הראשון מקרא קדש פל מלאכת עבודה לא תעשו.
והקרבתם אשה ל-ה' שבעת ימים	שבעת ימים תקריבו אשה ל-ה'
ביום השביעי מקרא קדש פל מלאכת עבודה לא תעשו.	ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם... פל מלאכת עבודה לא תעשו.

לפסוקי חג המצות, כמפורט בטבלה:

מלבד עצם ההקבלה הברורה בין חג המצות לחג הסוכות, יש לשים לב לביטוי "מקרא קדש". ביטוי זה מיוחד בפרשה זו ובתורה בכלל לחגים ההיסטוריים, כלומר למועדי יציאת מצרים (כפי שניתן לראות בשמות י"ב, ט"ז).

בהמשך הפרשה מופיעה חתימה של רשימת המועדים הנחשבים כמקראי קודש:

"אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם מקראי קדש להקריב אשה ל-ה' עלה ומנחה נבח ונסכים דבר יום ביומו. מלבד שבת ה' ומלבד מתנבזתיכם ומלבד פל גדריכם ומלבד פל גדבזתיכם אשר תתנו ל-ה' (ויקרא כ"ג, ל"ו–ל"ח)

רק בשלב זה, לאחר סיכום המועדים ההיסטוריים של יציאת מצרים, מקראי הקודש, מופיע חג האסיף החקלאי, המוכר לנו מספר שמות:

"אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי באסףכם את תבואת הארץ תחגו את חג ה' שבעת ימים ביום הראשון שבתו וביום השמיני שבתו: ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר פפת תמרים נענף עץ עבת וערבי נחל ושמתם לפני ה' א-להיכם שבעת ימים: וחתם אתו חג ל-ה' שבעת ימים בשנה חקת עולם לדתיכם בחדש השביעי תחגו אתו" (שם, ל"ט–מ"א)

כפי שכבר הזכרנו, חג האסיף מופיע כאן כחג נפרד לגמרי. הכתוב טורח לציין שוב את זמנו של החג (שבעה ימים החל מהיום החמישה עשר לחדש השביעי) ואת הימים שבהם יש לשבות ממלאכה (הראשון והשמיני).

חג זה אינו נקרא "מקרא קדש" אלא "שבתו". בנוסף, גם המצווה המיוחדת לו שונה לחלוטין מזו של חג הסוכות. בחג הסוכות ההיסטורי יושבים בסוכות, כפי שנאמר:

"למען נדעו דתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים" (שם, מ"ג)

אך בחג האסיף החקלאי לוקחים "פרי עץ הדר פפת תמרים נענף עץ עבת וערבי נחל" (דהיינו, ארבעת המינים), ושמים בהם "לפני ה' א-להיכם", כלומר במקדש, "שבעת ימים". אין כאן רק תוספת משמעות לחג הסוכות שנוצר לפני כן, אלא חג מקביל (הנזכר כבר בספר שמות) שחל באותם הימים שבהם חל חג הסוכות.

אף שחג האסיף מופיע כאן כחג שני, החידוש הגדול של הפרשה הוא דווקא בקיומו של החג הנזכר כאן ראשון: חג הסוכות ההיסטורי, שלא היה מוכר עד כה. חג האסיף מופיע כאן תחת הביטוי "אך" (קיצורו של 'אכן'). דהיינו, אמנם התחדש בפרשה זו חג הסוכות ההיסטורי של יציאת מצרים, אך עם זאת, חג האסיף החקלאי המוכר של ארץ ישראל לא ייעקר ממקומו מפני חג הסוכות שנתחבר

כאן עמו. החג החקלאי שריר וקיים, ושני החגים יחד קובעים את 'החג', החותם את השנה ואת הרגלים והמועדים.

לאחר הפסוקים העוסקים בחג האסיף, חוזרת הפרשה לבאר את משמעותן של הסוכות שנזכרו בתחילה כ"זכר ליציאת מצרים":
"בפסלת תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בפסלת. למען ידעו דלתיכם כי בפסלת הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים אני ה' א-להיכם" (שם, מ"ב-מ"ג)

כאן מבוארת מצנות הישיבה בסוכה, המזכירה את היציאה ממצרים ומיוחדת לחג הסוכות ההיסטורי. לפנינו מבנה סגור קלסי, שבו הסוכות במשמעות שנתחדשה פותחות וגם חותמות את היחידה השלמה.

חג הסוכות וחג האסיף הם אפוא שני חגים שונים החלים בתאריך אחד, שלכל אחד מצווה המיוחדת לו. חג האסיף מתאפיין בחגיגה שבעת ימים לפני ה', "באסף את תבואת הארץ", חגיגה טבעית הכוללת בתוכה את שמחת ארבעת המינים. לעומתו, חג הסוכות מתאפיין בישיבה בסוכה שבעה ימים, ישיבה המועילה להפנים את הזיכרון ההיסטורי של יציאת מצרים.

מלשון התורה יש ללמוד, כי היא מחשיבה עד מאוד את הכפל הזה, לבל נחשוב כי חג הסוכות ההיסטורי דוחה את חג האסיף החקלאי ממקומו. ההדגשה "אך" באה ללמדנו, כי חג האסיף נותר במקומו ואינו נבלע בחג הסוכות ההיסטורי. אף המצוות המיוחדות לשני החגים עומדות זו לצד זו.

ד. חג המצות והנפת העומר
כפילות מפורשת מופיעה בפרשת המועדים אף לגבי חג המצות והנפת העומר. בתחילת הפרשה מופיעים פסח וחג המצות ההיסטוריים, המהווים זכר ליציאת מצרים:

"בחודש הראשון בארבעה עשר לחודש בין הערבים פסח ל-ה': ובחמשה עשר יום לחודש הזה חג המצות לה' שבעת ימים מצות תאכלו: ביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם... ביום השביעי מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו" (ויקרא כ"ג, ה'-ח')

אולם, כאן מתחילה פרשה חדשה:
"נדבר ה' אל משה לאמר. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם כי תבאו אל הארץ אשר אני נתן לכם וקצרתם את קצירה וקבאתם את עמר ראשית קצירכם אל הפה: והגיה את העמר לפני ה' לרצונכם ממקרת השבת וניסגו הפה... וספרתם לכם ממקרת השבת מיום הביאתכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה: עד מקרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה חודשה ל-ה' (שם, ט'-ט"ז)

קשה שלא להבחין בכך, שהנפת העומר וספירתו אינם המשך לפסח ולחג המצות. מצוות אלו זוכות לפתיחה חדשה ועצמאית, וביטויי המפתח בה שונים מן הפרשה שלפניה. לא נזכר כאן "מקרא קודש" אלא "השבת", כלומר היום שבו שובתים. הסיבה לכך ברורה: פסקה זו פותחת בכניסה לארץ, והיא מתמקדת בקצירת התבואה ובהנפת העומר, שאינן נוגעות ישירות לפן ההיסטורי אלא לפן הטבעי-חקלאי של ארץ ישראל. למעשה, זוהי באמת הפתיחה לחגי השבתון החקלאיים של ארץ ישראל. לכן, אין מדובר כאן על מקראי קודש אלא על השבתת הפעילות החקלאית. חז"ל עמדו על כך, שפרשת הנפת העומר אינה ממשיכה את פרשת הפסח וחג המצות, אלא היא פרשה מקבילה לחג המצות. פרשה זו פותחת עניין חדש בפרק, הוא לוח החגים החקלאיים-פולחניים של ארץ ישראל. ממילא, ברור שהעומר קשור לביכורים ולאסיף, ו"מקרת השבת" מתקשר אל "שבתון", הוא יום טוב של החג החקלאי (כפי שמופיע בהמשך הפרק ובסופו).

מכאן גם ברור מדוע התורה כתבה "מקרת השבת" ולא "מקרת הפסח" (כמו ביהושע ה', י"א). פרשת העומר פותחת את לוח החגים החקלאיים של ארץ ישראל, ובשום אופן איננה המשך לפסח ולחג המצות שנזכרו לפניה, אלא מקבילה שלהם. מבחינה טכנית, מכוח מצנות העיבור ושמירתה,

יום הבאת העומר חל "ממקרת הפסח". דבר זה מוכח בבירור מן הפסוק ביהושע (שם) ומהקבלתו לפרשתנו (ויקרא כ"ג, י"ד). אולם, באופן מהותי זמנה של הנפת העומר הוא "ממקרת השבת": השבתון של חודש האביב, עם ראשיתו של קציר השעורים בארץ ישראל. על פי מה שנתבאר לעיל, ניתן לראות כפילות בפרשת המועדים, אף לגבי חג השבועות: "ויספרתם לכם ממקרת השבת מיום הביאכם את עמר התנופה שבע שבתות תמימת תקינה: עד מקרת השבת השביעת תספרו חמשים יום והקרבתם מנחה קדשה ל-ה': ממושבתיכם תביאו לתם תנופה...".

ויקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכת עבודה לא תעשו חקת עולם בקל מושבתיכם לדורתיכם: וקצרתם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדה בקצרה וקלט קצירה לא תלקט לעני ולגר תעזוב אתם אגף ה' א-להיכם" (ויקרא כ"ג, ט"ו-כ"ב)

תחילה, מופיע חג השבועות במסגרת החגים החקלאיים כהשלמת העומר וספירת השבועות בהבאת שתי הלחם של הביכורים. אולם החג מופיע בסיום גם כ"מקרא קדש" שיש בו איסור "מלאכת עבודה".

הערות:

1: אחדותו של ה' - ה' אחד - ה' בטבע וה' בנס כאשר אנחנו באים לחגוג כהכנה לתקופת הפוסט חגים אנחנו מכירים בעבודה שהקב"ה נמצא גם בנס אבל גם בטבע. הפרשה מהווה כתשובה אינהרנטי למי שרוצה לחלק בין העבר ההיסטורית של עם ישראל לבין המציאות הטבעית העכשווית. כשם שה' נמצא בעבר כך הוא נמצא בהווה.

2: "יבשה בתוך הים" - יש מושג של "ים" שזה בעצם עולם של נסתר - עולם שלם שנמצא מתחת לים שלא רואים ולא מרגישים; ויש מושג של "יבשה" שזה משקף דברים גלויים וברורים שנראים לעין. המטרה שלנו היא לראות את היבשה שבתוך הים, כלומר לגלות את הנגלה שבתוך הנסתר, וכמו כן כאשר אנחנו חוגגים חג טבעי וחג נסי ביחד אנחנו מכניסים את המושג של יבשה בתוך הים. המגמה והצורך שלנו היום הוא לא רק לחגוג את הדברים שקראו בעבר, אלא לראות את הקב"ה עכשיו.

3: עיקרי האמונה - שהקב"ה ברא ובורא את העולם (הטבע) ושהוא גם כן משגיח (ההיסטוריה) ביולוגיה - טבע; היסטוריה - השגחה.